

Rekenen in de stamgroep? Dat kan!

Belinda Terlouw's rekenpilot op vier jenaplanscholen

Belinda Terlouw

"Ondanks het stamgroepmodel, wordt rekenonderwijs vaak in jaargroepen aangeboden", constateert de Zwolse rekenexpert Belinda Terlouw. "Niet zozeer omdat scholen dit willen, maar meer omdat ze niet goed weten hoe je het rekenonderwijs in heterogene groepen vorm zou kunnen geven." Belinda begon vorig jaar een pilot op vier jenaplanscholen om het rekenen in de stamgroep te brengen. Lees hier de eerste resultaten en conclusies.

Jenaplanscholen hebben een uitgesproken visie op onderwijs. In het pedagogisch concept staat niet de leerstof, maar het kind centraal. Kinderen mogen verschillend zijn en leren die verschillen te respecteren. Ze krijgen de ruimte om hun talenten en interesses optimaal te ontwikkelen. Het werken in stamgroepen draagt bij aan dit concept.

Toch wordt het rekenonderwijs vaak in jaargroepen aangeboden. Niet zozeer, omdat scholen dit willen, maar meer omdat ze niet goed weten hoe je het rekenonderwijs in heterogene groepen vorm zou kunnen geven. Om scholen daarbij te helpen, zijn in Mensenkinderen vanaf januari 2014 vijf artikelen verschenen rond het thema Rekenen in de Stamgroep. Er zijn verschillende impulsen beschreven om teams te inspireren bij het vormgeven van hun rekenonderwijs binnen de stamgroep.

Vorig schooljaar is een aantal jenaplanscholen onder begeleiding van extern deskundige Belinda Terlouw gestart met een tweejarige teamontwikkeling om een transfer in gang te zetten van het rekenen in jaargroepen naar het rekenen in stamgroepen. De ene school ontwikkelde zich hierin sneller dan de andere. In dit artikel staat beschreven welke factoren de ontwikkelkracht van teams positief beïnvloedden.

De impulsen

De beschreven impulsen uit de eerste vier artikelen, werden in het vijfde artikel gerangschikt in vier onderling nauw verbonden thema's. Als team zal je je rekenonderwijs anders moeten organiseren om het rekenen in de stamgroep mogelijk te maken. In de voorwaardelijke sfeer moeten leerkrachten de benodigde (vak)kennis en vaardigheden hebben en ook gedrag en houding moeten aansluiten op de nieuwe manier van werken. Schematisch zag dat er als volgt uit:

Organisatie

- Het opstellen van een jaarschema met negen blokken van vier weken (drie methodeweken en een projectweek)
- Het opstellen van een weekschema (vier lessen uit de methode en een methodevrije dag)

Het is ook mogelijk een jaar- en weekschema op te stellen, waarbij er niet gewerkt wordt vanuit een methode, maar op basis van doelen. Dit verdient aanbeveling.

Kennis

- Referentiekader rekenen
- Leerlijnen – cruciale leermomenten
- Leerdoelen
- De methode
- Vakinhoud – domeinen
- Vakdidactiek – hoe leren kinderen rekenen – handelingsmodel – drieslagmodel
- Modellen – strategieën
- Automatiseren – memoriseren

Vaardigheden (kennis en creativiteit koppelen aan praktijk)

- Beginsituatie in kaart brengen
- Doelgericht en diagnostiserend onderwijzen
- Transfers bewerkstelligen (van tellend naar structurerend naar formeel rekenen)
- Ruimte bieden aan verschillen (de juiste opdrachten, materialen en vragen)
- Verschillen zien (Kijken naar Kinderen)
- Omgaan met verschillen (de juiste interventies)
- Domeinen clusteren

Gedrag en houding

- Het beste uit ieder kind willen halen
- Nieuwsgierig zijn naar hoe het kind denkt
- Nieuwsgierig zijn naar hoe het kind leert
- Methode als middel zien en niet als doel
- Monitoren
- Kinderen laten presenteren
- Feedback geven
- Evalueren
- Samenwerken en samen leren
- Reflecteren op eigen leerkrachtgedrag

Het schema pretendeerde niet volledig te zijn, maar liet op hoofdlijnen zien wat er in de voorwaardelijke sfeer aanwezig zou moeten zijn om het rekenen in de stamgroep mogelijk te maken. Alle vier aspecten zijn met elkaar verbonden en kunnen niet zonder elkaar.

Jenaplanscholen aan de slag

Een belangrijke aanleiding voor de wens om het reken-wiskundeonderwijs aan te bieden in stamgroepen is visie op onderwijs. Jenaplanscholen hebben een bewuste keuze gemaakt voor het leren in stamgroepen en zijn zoekende hoe het reken-wiskundeonderwijs ook vanuit deze visie vormgegeven kan worden. Er zijn ook andere aanleidingen te noemen voor deze wens. Het rekenen in jaargroepen kent een aantal ongewenste neveneffecten. In interviews geven kinderen te kennen dat ze het niet fijn vinden dat ze voor hun rekenonderwijs in een andere groep moeten gaan werken. Ze werken het liefste in hun stamgroep, omdat dit vertrouwd is en het fijn is om in je eigen lokaal te mogen blijven. Op de vraag of ze denken dat het mogelijk is om in stamgroepen te rekenen, geven ze aan dat het lastig zal zijn voor de leerkracht, omdat er dan wel heel veel niveaus in één groep zitten en ze vragen zich af of dit voor de leerkracht te doen is. Al brainstormend over mogelijke oplossingen zie je hoe enthousiast ze worden over dit idee. Ze zijn graag bereid om hieraan mee te gaan werken.

Een ander ongewenst neveneffect van het rekenen in jaargroepen is dat er veel onderwijstijd verloren gaat. Op een vast moment moeten de kinderen hun rekenboeken pakken en gaan ze naar het lokaal waarin ze met andere jaargenoten gaan rekenen. Voordat iedereen zit, is er al veel tijd voorbijgegaan. Vooral bij de jongere groepen zie je dat het ook wat tijd kost voordat er sprake is van een groepsproces. Ze moeten wennen aan elkaar en aan de leerkracht en ook dat kost tijd.

De rekenleerkracht geeft aan dat het lastig is dat ze de kinderen alleen in de rekenles zien. Dit beperkt hun zicht op de ontwikkeling die kinderen doormaken en ontnemt hen de kans ook op andere momenten invloed uit te kunnen oefenen. Daar komt nog bij dat de stamgroepenleider ook moet weten hoe zijn kinderen zich ontwikkelen en wat er eventueel buiten de geplande rekentijd nog zou moeten worden aangereikt. Dit vraagt veel uitwisseling en daar komt het niet altijd van. Het reken-wiskundeonderwijs dreigt op deze wijze een geïsoleerd vak te worden dat in een te korte tijd gestalte moet krijgen.

Reden voor Jenaplanscholen om externe begeleiding aan te vragen bij een transformatie van rekenen in jaargroepen naar rekenen in stamgroepen. Dit artikel

is gebaseerd op praktijkervaringen van vier scholen die deze transformatie in gang hebben gezet. Ze hadden alle hetzelfde wenkend perspectief: ze willen leren hoe ze het reken-wiskundeonderwijs kunnen organiseren in stamgroepen. De weg ernaar toe verliep verschillend. Een van de scholen verving de methode door het digitale *Snappet* en is meteen gestart met het werken in stamgroepen. Dit team wilde het door vallen en opstaan in de vingers krijgen. Andere scholen kozen voor de meer geleidelijke weg.

Op basis van de ervaringen is een aantal **succesfactoren** te noemen dat van invloed is op de snelheid van ontwikkeling binnen de teams.

Succesfactor 1: Heb het vak in je vingers, in theorie én in de groep

De eerste succesfactor heeft te maken met de kennis en vaardigheden binnen het vak rekenen-wiskunde. Een team moet het vak rekenen-wiskunde in de vingers hebben of krijgen. De aan het begin van dit artikel genoemde impulsen geven een goed overzicht van wat daar allemaal bij komt kijken. De meeste teams hadden zicht op de theoretische context van het vak. Het koppelen van die theorie aan wat er in de praktijk te zien is, bleek lastiger. Doorgaans wordt de methode gevolgd en dan blijkt dat het aanbod niet altijd passend is. Voor sommige kinderen is het te moeilijk en voor anderen biedt het weinig uitdaging. Als je wilt gaan rekenen in stamgroepen, zijn de kinderen het uitgangspunt en niet het aanbod. Dit vraagt van de teams een mindshift. Vanuit de kennis van het vak, leren kijken naar wat de kinderen laten zien en wat ze nodig hebben. Door inzet van de methodiek *Kijken naar Kinderen*, waarbij foto's en filmbeelden uit de eigen onderwijspraktijk als uitgangspunt dienden, ontwikkelden teams zich hierin. Ze leerden duiden wat ze waarnamen en reflecteerden op het effect van hun eigen leerkrachtgedrag.

Leerkrachten leerden zo hun onderwijs beter af te stemmen op de onderwijsbehoeften van hun kinderen. Zichtbaar werd toen dat nogal wat kinderen zich verveelden tijdens de rekenles. In interviews gaven kinderen te kennen dat ze veel eerder aan de slag wilden en niet altijd geïnstrueerd wilden worden. Ze wilden zelf kunnen nadenken en uitgedaagd worden. De teams zagen dat ze hier ook iets mee moesten en creëerden ruimte voor onderzoekend en creatief denken in de rekenles geïnspireerd door de methodiek *Leren van Kinderen*. Hierover in een volgend artikel meer. Het begint dus bij vakkennis, vervolgens *Kijken naar Kinderen*, maar ook daaraan voorbijgaan: *Leren van Kinderen* (op zoek naar ongeschoolde wijsheid). Teams die dit in de vingers krijgen, ontwikkelen zich sneller in

de richting van rekenen in de stamgroep.

Succesfactor 2: Maak bewuste keuzes: wat wil je met je les?

De tweede succesfactor volgt direct uit de eerste. Je kunt nog zoveel weten van je vak en nog zo goed zijn in het koppelen van die kennis aan de praktijk, als je geen bewuste keuzes maakt, zal je minder resultaat boeken. In de praktijk bleek namelijk dat leerkrachten zich *onvoldoende bewust waren van wat ze nu eigenlijk wilden in hun les* (of tijdens een rekengesprek). Het maakte dat ze zich afhankelijk voelden van de methode en zich geen eigenaar voelden van hun eigen les. Dit kwam hun competentiegevoel bij het omgaan met de verschillen tussen kinderen niet ten goede. In samenspraak met de teams is een poster ontwikkeld die hen hielp bewuste keuzes te maken in hun rekenles. Op hoofdlijnen zag de poster er als volgt uit (schematische samenvatting)

De eerste vraag die je jezelf als leerkracht moet stellen is: wil ik kijken naar wat ze kunnen, of wil ik gericht invloed uitoefenen? Met andere woorden: wil ik diagnosticerend of doelgericht te werk gaan. Dit heeft consequenties voor de keuzes die je maakt waar het de opdrachten en de materialen in je aanbod betreft. Als je wilt kijken naar wat de kinderen kunnen, zijn de opdrachten opener om ruimte te kunnen bieden aan alle niveaus. Daar stem je je materialen op af. Als je weet wat kinderen kunnen en wat ze nodig hebben, zijn de opdrachten gericht en dienen de materialen dit doel. De keuze heeft ook consequenties voor hoe je de groepen samenstelt. Heterogene groepen als je wilt observeren, homogene groepen als je invloed wilt uitoefenen. Ook tijdens de uitvoering moet de

leerkracht bewuste keuzes maken afgestemd op wat hij wil. Bij het observeren, sta je als leerkracht meer aan de zijlijn en zijn de vragen gericht op het zicht krijgen op wat de kinderen doen en hoe zij denken, als je invloed wilt uitoefenen geef je niveauverhogende impulsen op basis van wat je ziet. Het spreekt voor zich dat ook de evaluatie kleurt naar wat je in de les wilde doen. De poster deed dan ook dienst als reflectiemiddel bij de terugblik op de les. Leerkrachten die voorafgaand aan de les bewuste keuzes maakten, ontwikkelden zich sneller.

Succesfactor 3: Durf los te laten en vertrouw op jezelf, team en kinderen

Een derde succesfactor was het los durven laten op verschillende niveaus. In de teams waarin leerkrachten de ruimte kregen om te experimenteren en fouten mochten maken, gebeurde meer. Met vallen en opstaan en een goede reflectie op wat werkt en wat niet, groeiden teams sneller dan wanneer leerkrachten werden gehouden aan hetgeen werd voorgeschreven op schoolniveau. Als je als leerkracht het vertrouwen krijgt in eigen ontwikkelkracht, ben je meer betrokken bij je eigen leerproces.

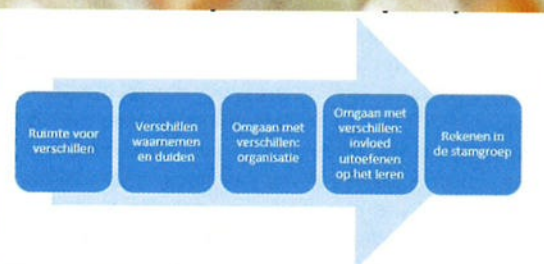
Hetzelfde gold ook voor het loslaten van de kinderen. Daar waar de kinderen de ruimte en het vertrouwen kregen van de leerkrachten om zich zelfstandig te ontwikkelen en mede-eigenaar werden gemaakt van het leerproces, zag je niet alleen dat er een snellere ontwikkeling plaatsvond, maar ook zag je het plezier in de rekenles toenemen. Leerkrachten durfden de methode los te laten en dachten gaandeweg meer in doelen dan in een voorgeschreven lesaanbod. Een mooie stap op weg naar het rekenen in de heterogene stamgroep.

Succesfactor 4: Doe het als team

Een extern deskundige is niet de enige factor in de teamontwikkeling. *Goed leiderschap* (4a) is noodzakelijk om zo'n ontwikkeling te faciliteren. Een teamontwikkeling is afhankelijk van een adequate *persoonlijke ontwikkeling van de leerkracht* (4b) zelf. Hij moet zich willen verdiepen in de theorie, kunnen reflecteren op het eigen handelen en zich leerbaar opstellen bij het ontvangen van feedback. De persoonlijke ontwikkeling heeft pas dan invloed op de teamontwikkeling, als de bouwen na verloop van tijd samen gaan leren, samen lessen gaan voorbereiden en samen kijken naar beelden uit de onderwijspraktijk. De ene school was hier sneller aan toe dan de andere school. Dat had alles te maken met hoe directies de teams faciliteerden hierin.

Een andere belangrijke factor in een succesvolle

teamontwikkeling is het al dan niet aanwezig zijn van een goed opgeleide rekencoördinator (4c). Een rekencoördinator met kennis van zaken houdt het vuurtje brandende, dient als vraagbaak voor het team en monitort de teamontwikkeling tijdens de afwezigheid van de extern deskundige. Zij is de informant van die deskundige en werkt actief mee aan het uitzetten van de lijnen. De scholen die zo'n rekencoördinator in huis hadden, groeiden niet alleen sneller, maar voelden zich ook meer betrokken bij het traject. Dat was zeker het geval als de rekencoördinator ook nog eens een rekenwerkgroep om zich heen had verzameld met een afvaardiging uit de verschillende bouwen, zodat ze samen het team scherp hielden. *Planmatig en systematisch te werk gaan* (4d), bleek daarbij de belangrijke vierde succesfactor. Aan het begin van het traject werd binnen het team gekeken naar de weg die afgelegd diende te worden om het rekenen in de stamgroep mogelijk te maken. De teams spiegelde zich aan deze weg en er werd een schoolontwikkelplan opgesteld op basis van wat er moest gaan gebeuren om dit mogelijk te maken. Bij de ene school moest er meer gebeuren dan bij de andere school. Dit had ook te maken met de hiervoor beschreven factoren die niet op iedere school in even grote mate aanwezig waren. Globaal kan gesteld worden dat de ontwikkeling in iedere school de volgende weg bewandelde:

Na een jaar zijn alle teams toe aan het invloed uitoefenen op het leren rekenen in heterogene groepen. Ze weten hoe ze ruimte moeten creëren voor verschillen, ze kunnen die verschillen waarnemen en duiden en stemmen het aanbod en de organisatie van hun rekenlessen hierop af. Ze maken hierbij bewuste keuzes. Drie van de vier scholen hebben zich hierin ontwikkeld binnen het rekenen in jaargroepen. Eén school is direct begonnen met het rekenen in de stamgroep, maar bewandelde wel een soortgelijke weg.

Voor alle scholen is in overleg een plan voor het tweede jaar opgesteld. De drie scholen die nog in jaargroepen werken, gaan het komende jaar een aantal domeinen uit de methode halen die geclusterd worden aangeboden in de stamgroepen. Die scholen hebben een jaarplan opgesteld waarin beschreven staat wat nog in jaargroepen gebeurt en wat in stamgroepen en wanneer wat gepland staat. De school die al in stamgroepen is gaan werken, verfijnt haar werkwijze door het hele rekenonderwijs te vertalen naar doelen. Waar het monitoren van teamontwikkeling in het eerste jaar met name de persoonlijke ontwikkeling als uitgangspunt nam, monitort de extern deskundige in het tweede jaar op bouwniveau. Er wordt gebruik gemaakt van *Lesson Study*. Dit is een manier van teamleren waarin collega's gezamenlijk leren door systematisch te werken aan het verbeteren, vernieuwen en verder ontwikkelen van hun onderwijs. Zo zal er meer en meer sprake zijn van een lerende organisatie die zich na het tweede jaar ook zonder een extern deskundige steeds verder zal gaan ontwikkelen. Dat betekent dat eigenaarschap een belangrijk codewoord is/wordt.

Succesfactor 5: Probeer, neem initiatief, wees eigenaar
Dit brengt mij bij de laatste (vijfde) succesfactor waarin de jenaplanscholen zich onderscheidten in het eerste

jaar van het traject. Niet op alle scholen durfden leerkrachten het heft in eigen handen te nemen. Ze lieten zichzelf liever voorschrijven hoe ze het moesten doen, dan dat ze zelf gingen uitproberen. Dit had niet altijd te maken met onwil om te investeren, maar ook met de angst om fouten te maken. En dat terwijl je zoveel van je fouten kunt leren. Ze durfden geen keuzes te maken en uit te proberen, omdat ze bang waren de kinderen tekort te doen en ze onvoldoende vertrouwen hadden in eigen kunnen. Deze teams stonden stil in hun ontwikkeling als de extern deskundige niet in beeld was en het leek dat er steeds opnieuw begonnen moest worden. Als de extern deskundige kwam kijken, vertoonden ze sociaal wenselijk gedrag zonder dat zij zich er eigenaar van hadden gemaakt. Pas toen leerkrachten meer en meer eigenaar durfden te worden van hun eigen persoonlijke ontwikkeling en bereid waren te accepteren dat je niet in alles goed hoeft te zijn om te gaan leren, versnelde de ontwikkeling zich in de richting van het rekenen in de stamgroep. Vooral toen meer en meer zichtbaar werd welke kwaliteiten er allemaal in het team te vinden waren en hoe je dankbaar gebruik kon maken van elkaars kwaliteiten als je zelf even stagneerde in je ontwikkeling, ging het snel.

De scholen die het ook nog eens aandurfden kinderen medeverantwoordelijk te maken voor hun eigen ontwikkeling, groeiden het hardst. Daar waar leerkrachten en kinderen zich eigenaar voelden van hun eigen ontwikkeling, is de opbrengst het grootst.

Conclusie na een jaar

Op basis van de ervaringen die opgedaan zijn binnen Jenaplanscholen die een start wilden maken met een transformatie van het rekenen in jaargroepen naar het rekenen in stamgroepen zijn in dit eerste jaar vijf belangrijke criteria voor succes te onderscheiden:

- Goed leiderschap
- Een opgeleide rekencoördinator met kennis van zaken
- Planmatig en systematisch werken
- Leerkrachten die bewuste keuzes maken en beschikken over een goed reflectievermogen
- Eigenaarschap op alle niveaus binnen de school

Alle scholen zijn goed op weg en verwacht wordt dat na het volgende schooljaar er sprake zal zijn van lerende organisaties die zich competent genoeg voelen om het reken-wiskundeonderwijs voortaan in de stamgroepen aan te gaan bieden.